

УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН БОЛОН ОРОН НУТГИЙН ХУРЛЫН СОНГУУЛИЙГ ХАМТАД НЬ ЯВУУЛАХ БОЛОМЖТОЙ ЭСЭХ АСУУДЛААР ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА БОЛОН ЛАВЛАГАА МЭДЭЭЛЭЛ

Р. Хатанбаатар, Б. Цолмонбаяр, Б. Хатантуул

УИХ -ын гишүүн, Төрийн Байгуулалтын Байнгын Хорооны дарга Ж. Сүхбаатарын захиалгаар “Улсын Их Хурлын болон Орон нутгийн сонгуулийг хамтад нь явуулах боломжтой эсэх” сэдвийн хүрээнд парламент, орон нутгийн сонгуулийг зэрэг явуулдаг зарим орны мэдээлэл, манай улстай хүн амын хувьд ойролцоо унитар тогтолцоотой улс орнуудын жишиг, мөн түүнчлэн сонгуулийг хамт явуулахын эерэг болон сөрөг үр дагаварын талаар судалгаа хийхийг хүссэн захиалгыг хүлээн авч сонгуулийг хамтад нь явуулдаг 6 орон мөн түүнчлэн манай улстай адил төстэй 20 унитар улс орны жишээг хамруулан Судалгааны төвийн судлаачдын баг захиалгыг гүйцэтгэв.

1. Орон нутгийн болон парламентын сонгуулийг хамт явуулдаг орнуудын талаарх мэдээлэл

Парламентын болоод орон нутгийн сонгуулийг зэрэг явуулах нь эдийн засгийн үргүй зардлыг хэмнэдэг сайн талтай гэдэг үүднээс нэлээд орон сонгуулийн энэхүү тогтолцоог хэрэглэдэг. Өндөр хөгжилтэй орнуудаас АНУ, Австрали, хөгжиж буй орнуудаас Болгар, Филиппин зэрэг улс сонгуулиудаа зэрэг явуулж эхэлжээ. 2020 гэхэд Европын Холбооны орнууд энэ замаар сонгуулиа зохион байгуулна гэж ажиглагчид үзэж байна. Бельги, ялангуяа Герман улс үүнд илүү анхаарлаа хандуулж байна. Хэдийгээр эдгээр өндөр хөгжилтэй орнууд сонгуулийг зэрэг явуулж байгаа ч Монгол улстай тогтолцооны хувьд ижил төстэй унитар улсуудаас Болгараас бусад нь сонгуулийг тус тусад нь зохион байгуулдаг байна.

1. Парламент, орон нутгийн сонгуулийг зэрэг явуулдаг зарим орны мэдээлэл

Улс орон	Парламент болон Орон нутгийн хурлын сонгуулийг хамтатган явуулдаг туршлага , мэдээлэл
Филиппин	Тус улс нь сонгуулиа зэрэг явуулахдаа бүрэн автоматжсан санал хураалтын технологийг хэрэглэж байгаа нь ардчилсан, шударга сонгуулийн загварыг Өмнөд Азид түгээсэн чухал алхам болжээ. Тус улсын Парламент нь 2 танхимтай бөгөөд Сенат нь 26, Конгресс нь 286 гишүүнтэй. Филиппиний Үндсэн хуулийн 18-р бүлгийн 1-р хэсэгт “Орон нутгийн сонгууль нь Конгрессийн гишүүдийн сонгуультай нэг зэрэг явагдах бөгөөд орон нутгийн сонгуульд хотын бүх гишүүд болон нийслэл Манила орчмын хотуудын захирагч нарын сонгууль багтана” гэж заажээ. Мөн хуулийн 8-р хэсэгт “Орон нутгийн сонгогддог албан тушаалтнуудын бүрэн эрхийн хугацаа 3 жил бөгөөд 3 хүртэл удаагаар улиран сонгогдож болно” гэжээ. Филиппин улс нь сонгууль явуулах арга технологиороо хөгжиж буй орнуудын хувьд туршлага өндөртэй орнуудын тоонд зүй ёсоор ордог. http://www.comelec.gov.ph/statistics/2010natl_local/toc.html

Болгар	7.2 сая хүн амтай Болгар улсын хувьд хамгийн сүүлд 2011 оны 10 дугаар сарын 23-нд Ерөнхийлөгчийн болон орон нутгийн сонгуулийг зэрэг явуулсан байна. 2011 оны 2-р сард сонгуулийн хуульдаа өөрчлөлт оруулсан. Сонгуулийн хороо нь 5 жилийн хугацаатайгаар томилогдож 21 гишүүдээс бүрдсэн. Сонгуулийн хэсгийн хороо нь 1000 хүртэл сонгогчдыг авдаг. Эрүүгийн хуулиндаа 2011 оны 4-р сард өөрчлөлт оруулж, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын сонгуулийн үед баримтлах зарчим, хүлээх хариуцлагыг нэмэгдүүлсэн байна. Эх сурвалж: http://www.osce.org/odihr/elections/83959
Индонез	2009 онд тус улс нь үндэсний, муж, дүүргийн сонгуулийг амжилттайгаар нэг зэрэг явуулсан нь Зүүн Өмнөд Азид ардчиллыг хөгжүүлэхэд үнэтэй хувь нэмэр оруулсан юм. 2008 оноос эхлэн эдгээр сонгуулийг зэрэг явуулах талаар парламентын гишүүд эсрэг байр суурьтай байсан ч сонгуулийг зэрэг явуулж чадсан байна. 2008 онд Сонгуулийн тухай хуулиндаа хагас нээлттэй пропорциональ систем, босгыг 2,5 гэж оруулсан зэрэг нь ардчилсан алхам болсон байна. Эх сурвалж: http://www.google.mn/#hl=mn&source=
Тайвань	Тус улс нь 2012 оны Ерөнхийлөгчийн болон парламентын сонгуулийг зэрэг явуулав. Энэ нь улс төрийн зорилгогүй бөгөөд нийгмийн зардлыг багасгах, улс төрийн шинэчлэлтийг хэрэгжүүлэх, мөн 500 сая тайвань долларыг хэмнэх бололцоо олгосон гэж Сонгуулийн төв хорооны дарга Чанг мэдэгдсэн байна. Эх сурвалж: http://www.taipeitimes.com/News/front/archives/2011/04/20/2003501206
АНУ	Холбооны болон муж улсын сонгуулиудыг 1975 оноос хойш зэрэг явуулдаг болсон нь эдийн засгийн асар их хэмнэлтийг авчирсан. Муж улсуудад нэг л удаа сонгуулийг явуулдаг. Эх сурвалж: The Truth of the Matter, By Gough Whitlam http://books.google.mn/books?
Австрали	Сонгуулиудыг нэг өдөр явуулах Америкийн загварыг Австрали улс дагаж Сенат болон Төлөөлөгчдийн хоёр танхимын сонгуулийг зэрэг явуулдаг болжээ. Бүх нийтийн санал асуулгаар хэд хэдэн удаа энэ асуудлыг эсэргүүцэж байсан байна.

2. Манай улстай адил төстэй тогтолцоотой унитар улс орнуудаас Болгараас бусад орнуудад парламентын болон орон нутгийн сонгууль тусдаа явагддаг байна.

№	Унитар тогтолцоотой улсууд	Хүн ам	Парламентын сонгогдох хугацаа	Парламентын гишүүдийн тоо	Орон нутгийн сонгуулийн хугацаа, парламентын сонгуультай хамтдаа явагддаг эсэх
1	Болгар	7.2 сая	4 жил	240	4 жил тутамд орон нутаг, парламентын сонгууль нэг өдөр явагддаг /Үндсэн хууль. 64-1/
2	Латви	2.2 сая	4 жил	100	4 жил тутамд парламентын сонгууль явагддаг /Үндсэн хууль 4-р зүйл/ Орон нутгийн сонгууль нь тусдаа явагддаг
3	Унгар	10 сая	4 жил	386	4 жил, тусдаа явагддаг
4	Эстони	1.3 сая	4 жил	101	4 жилийн хугацаатайгаар орон нутгийн сонгуулийг тусдаа явуулдаг
5	Өмнөд Солонгос	48.9 сая	4 жил	299	4 жилийн хугацаатайгаар орон нутгийн сонгуулийг тусдаа явуулдаг
6	Азербайжан	9 сая	5 жил	125	5 жилийн хугацаатай тусдаа явагддаг.

Судалгааны эмхтгэл, XIII боть

7	Беларусь	9 сая	4 жил	110	4 жилийн хугацаатай тусдаа явагддаг
8	Гүрж	4.6 сая	4 жил	150	4 жилийн хугацаатай тусдаа явагддаг
9	Дани	5.5 сая	4 жил	179	4 жилийн хугацаатай тусдаа явагддаг
10	Израйль	7.2 сая	4 жил	120	4 жилийн хугацаатай тусдаа явагддаг
11	Кувейт	3.5 сая	4 жил	65	4 жилийн хугацаатай тусдаа явагддаг
12	Кыргызстан	5.4 сая	5 жил	120	5 жилийн хугацаатай тусдаа явагддаг
13	Люксембург	502,2 мянга	5 жил	60	5 жилийн хугацаатай тусдаа явагддаг
14	Македон	2 сая	4 жил	120	4 жилийн хугацаатай
15	Норвеги	4,9 сая	4 жил	169	4 жилийн хугацаатай тусдаа явагддаг
16	Португал	11.3 сая	4 жил	230	4 жилийн хугацаатай тусдаа явагддаг
17	Финланд	5.4 сая	4 жил	200	4 жилийн хугацаатай тусдаа явагддаг
18	Шинэ Зеланд	4.2 сая	3 жил	120	Орон нутгийн сонгууль нь 3 жилийн хугацаатай тусдаа явагддаг
19	Молдав	3.5 сая	4 жил	101	4 жилийн хугацаатай тусдаа явагддаг

* * *

2. Сонгуулийг хамтатган явуулсаны эерэг болон сөрөг үр дагавар

Эерэг тал нь:

1. Сонгуулийн үйл ажиллагаа улс орны хэмжээнд нэгэн зэрэг явагдах учраас цаг хугацаа хэмнэнэ.
2. Сонгуулийн компанит ажлыг шат шатны сонгуулийн үед дахин дахин явуулах нь ажил цалгардах, улсын болон орон нутгийн ажил саатах нөхцөлийг үүсгэдэг. Хамтатган явуулсанаар энэ байдал арилна.
3. Улс төрийн намууд бүх шатны сонгуульд дээрээсээ доошоо хэт гүнзгий хутгалдан оролцож улс орон даяар улс төржсөн байдал удаан үргэлжилдэг явдал багасна. Олонхи болсон нам орон нутгийн сонгуульд өөрийн намыг ялуулахын төлөө идэвхийлэн оролцох, орон нутагт өөрийн намын төлөөллөө засаглалын эрхийн бүх шатанд хэрэгжүүлэх гэсэн санаа оролдлогыг тодорхой хэмжээнд хаана.
4. Сонгогчдод парламент болон орон нутгийн хуралд аль нам, хэн гэдэг нэр дэвшигчид саналаа өгөх сонголт хийх боломжийг нэг дор бүрдүүлж өгнө.
5. Дээд, доод шатны нэр дэвшигчдийн санал худалдан авах буруу үйлдэл багасч мөнгөний сонгууль хязгаарлагдана.

6. Сонгуультай холбоотой зардал хэмнэгдэх учраас эдийн засгийн хувьд үр ашигтай.
7. Ойр ойрхон олон сонгуулийг явуулах нь улс орон даяар хэт улс төржих, сонгогчдыг залхаах, үргүй зардал их гарах нөхцөлийг бүрдүүлнэ. Монгол улсад 4 жилд 3 удаа явагдаж байгаа сонгуулийг ядаж 2 болгох нь эдийн засгийн хэмнэлт, засаглалын тэнцвэртэй хуваарилалт болон хяналт, сонгогчдын хүсэл сонирхол болон цаг хугацаа хэмнэх, хэт улс төржилтийг багасгах талаасаа ач холбогдолтой байж болох юм.

Сөрөг тал нь:

1. УИХ -ын болон Орон нутгийн сонгуулийн тогтолцоо ижил биш. Өөрөөр хэлбэл УИХ -ын сонгууль холимог, Орон нутгийн сонгууль олон мандаттай мажоритари тогтолцоогоор явуулдаг учраас зөрчил үүснэ.
2. Бүх шатны сонгуулийн хуулийн зохицуулалт өөр өөр зохион байгуулалтыг шаарддаг учраас тэдгээр ялгаатай үйл ажиллагааг зохион байгуулах техник ажиллагаанд хүндрэл үүсч болзошгүй. Сонгуулийн хороо, хэсгийн хороодын ачаалал нэмэгдэнэ.
3. Орон нутгийн сонгуулийн үр дүнг гаргахад УИХ-ын сонгуулийнхтай нэг адил техник хэрэгслэлийг (автоматжуулсан) ашиглаж болох эсэх нь эргэлзээтэй.
4. 2012 онд УИХ -ын болон Орон нутгийн сонгуулийг хамт явуулах тохиолдолд одоо сонгогдсон ИТХ -ын бүрэн эрхийн 4 жилийн хугацаа наашилж 3,8 жилээр дуусгавар болох тул Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуультай зөрчилдөх нөхцөл үүснэ. (Орон нутгийн сонгуулийн тухай хуульд 2008 онд оруулсан нэмэлт өөрчлөлт)
5. Сонгууль хамт явагдах үед бүх аймаг, сум, орон нутгийн удирдлагууд нэр дэвшиж төрийн удирдлага болон хяналт хэсэг хугацаанд алдагдаж болзошгүй.
6. Саналын хайрцаг, компьютер техник хэрэгсэл, хүн хүчний хүрэлцээг нэмэгдүүлэх шаардлага гарна.
7. Сонгогчдын боловсролыг сайжруулах бэлтгэл хугацаа шаардлагатай ба сонгогчид төөрөлдөх, будлих байдал гарч сонгууль дахин явагдах нөхцөл үүсч болзошгүй.
8. Сонгуулийн хууль болон техник ажиллагааны талаар арга зүйн сургалт зохион байгуулах, сурталчлах нэмэлт ажиллагаа шаардагдана.
9. Сонгогчдын санал тоолох автоматжуулсан техник, программ хангамжийн асуудал шийдэгдээгүй байгаа тул энэ удаадаа хамтатган явуулах бодит боломж байхгүй гэсэн дүгнэлтийг СЕХ -ны зүгээс хийж байгаа.
10. Сонгуулийн автоматжуулсан техник, программ хангамжийн чиглэлээ мэргэжлийн боловсон хүчин бэлтгэгдээгүй. Сургалт зохион байгуулах хугацаа байхгүй тул хүндрэл гарна гэж холбогдох байгууллагууд үзэж байгаа.

3. Монгол Улсад сонгууль хамт явуулж байсан тухай мэдээлэл

1990 оны “Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын Ардын Их Хурлын Депутатуудын сонгуулийн тухай” хуулийн

- 12.2-т Аймгийн төвийн болон улсын харьяалалтай хотод 10000 хүн ам тутамд АИХ-ын депутатуудын сонгуулийн нэг тойрог байгуулна. Харин тойрогтой адилтгах засаг захиргаа нутаг дэвсгэрийн нэгж бүрийг АИХ-ын депутатуудын сонгуулийн нэг тойрогт тооцно.
- 12.3-т Орон нутгийн АИХ-ын депутатуудын сонгуулийн тойргийг энэ хуулийн 2 дугаар зүйлийн 2-т заасны дагуу тогтоосон АИХ-ын депутатуудын тоонд нийт

хүн амыг хувааж байгуулна гэж заасан байдаг. Уг хуулийн хүрээнд 1990 оны 7 дугаар сарын 22 -нд сонгуулийг хамт явуулсан бөгөөд үүнээс хойш дахин сонгууль хамт явагдаагүй байна. Энэхүү сонгуулийн эерэг сөрөг үр дагаврын талаархи мэдээлэл байхгүй байна.

* * *

Ашигласан материал:

- Дэлхийн улс орнуудын парламент, Улаанбаатар, 2010
- Пятрас Гражулис Предложено наполовину сократить число парламентариев. [www. p-w-w-.ru](http://www.p-w-w.ru)
- Устанавливается порядок определения численности региональных парламентариев. regnum.ru
- www.ipu.org
- The Election Law On City and Town Councils, District Councils and Pagasts* Councils <http://web.cvk.lv/pub/public/28157.html>
- Constitution of Estonia 2013. <http://estonia.eu/about-estonia/country/estonia-at-a-glance.html>
- http://lgi.osi.hu/country_datasheet.php?id=11
- <http://www.belarus.by/en/government/belarus-elections/elections-to-local-councils-of-deputies-belarus>
- <http://lgi.osi.hu/publications/2001/84/Ch5-Georgia.pdf>
- http://www.kl.dk/ImageVault/Images/id_38221/ImageVaultHandler.aspx
- <http://books.google.mn/books>
- <http://www.cfr.org/indonesia/indonesia-local-elections/p8247#p2>
- <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/358-76.htm>
- <http://www.electionguide.org/country-news.php?ID=128>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Norway#Local_elections
- http://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Portugal
- http://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Finland
- <http://electionresults24.com/2011-moldovan-local-municipal-election-results.html>

